

ETXEPAREREN EDIZIO KRITIKOA AURKEZTEAN

Donostia, 1980-VI-27

Koldo Mitxelena

Honako hitz hauek utzi zizkigun Etxeparek "Sautrela" delako azken poeman euskararekin ari delarik hizketan:

*Lehenago hi baitinzan lenguajetan azkena,
orai, aldiz, izanen iz orotako lehena.*

Hitzok aldaturik eta bihurriturik esan dezakegu Etxepare lehenago izan genuela orotarik lehena ehun urtez lehenago asmatuak izan ziren prentsetara euskara eraman zuenean. Baina gero ere, oraindik orain eta orain bertan, ez da azken gelditu gure autore zahar eta berriei eskaini zaizkien iker-lanetan. Ea beste nork erakuts ditzakeen bildurik horrenbeste edizio, itzulpen, hiztegi eta nolana hiko azterketa.

Ez natzaizue, horrenbeste lagun gailenagoren ondoan, Etxepareren berri ematen eta, are guttiago, haren goresmenak errepikatzen hasiko. Beharrik ere ez delako, noski. Egundainokoan, banaka batzuek guttietsi eta are esetsi izan dute Etxepareren bertso-lana: gehienek, ordea, miretsi egin dute eta miresleak ez ditu urteen joanak urritu, ugaritu baizik. Eta hona zergatik gertatu den hori, behar bada: hain zaharra izanik, zaharrena dugularik hobeki esan, oraingotzat jo dezakegulako hainbat eta hainbat puntutan. Hor dugu, izan ere, obraren mamia bera, hain bakanka arrotz gertatzen zaigun hizkera, olerkariengandik baino bertsolariengandik hurbilago dabilen neurkera...

Ikerketan azkeneko agertu zaigunak aurreko guztien markak hautsi ditu. Inori deus kentzen ez diolarik eta besteren lanaz baliatzen delarik (hori baita lanbide hone-tako legea), gainak eman dizkie, alde batetik baino gehiagotarik. Etxepareren neur-tizkera aztertu zuen lehenbizikoz, *Versificación de Dechepare. Métrica y pronunciación* deritzan liburu mardulean. Hor, euskal bertsogintzaz azaldu izan diren iritzi eta teoriak arakatzu gero, axalak eta mamiak, hotsak eta zentzuak, fonologiak eta sintasiak elkarrekiko dituzten harreman estuak miratzen dira, luzaro eta astiro.

Etxepareren hiztegia. Lexicón dechepareano etorri zen gero, iaz argitara irtena hori ere. Honen gainean, aski izan bekigu ez luzatzearren antzinako Stempf-ek pres-tatu zuen hiztegia, hamaika zerbitzu on egin duena haatik, zeharo baztertu duela esa-tea.

Eta heldu gara azkenik orain aurkezten dugun "Euskararen lekukoak" saileko bigarren ale bezala agertu den *Linguae Vasconum primitiae*-ren edizio kritikora. Eta hain eskas gabiltzan alorrean eredutzat har dezakegulako, merezi du, nolakoa den aditzera ematea, bizpairu hitzetan bederen.

Euskalaririk ezagunenak edo ezagunen gehiengo behintzat saiatu dira, usu edo bakanki, Etxepareren obra goibe eta gainbarren zabaldu eta sakondu beharrez. Bada, ordea, horien artean, beste inork ez bezalako azterlan bortitza egin duena: aspaldi ez duela galdu genuen René Lafon irakaslea.

Poema hauen itzulpena inprimaturik utzi zigun: Lafonen frantsesa eta Aita Lino Akesoloren gaztelania edozeinek ikus ditzake orain "Txertoa"-ren izena daraman argitaraldian. Ohar ugari ere argitara zuen Lafonek aspaldidanik egin gogo zuen edizio kritiko hartarako. Edizio hori, ordea, ez dakit bukatu zuen, baina bai ez zela inoiz kalera agertu. Eta orain, askok espero ez zuenean, Lafonen

desir hura konplitu du Azpeitiko naturak,

eta Euskaltzaindia eta Ediciones Mensajero izango dira, horrela mintzatzekotan, Bernard Leheteren lekuan aurkitzen ditugunak, nahiz ez diren Bordelen bizi.

Testua dator, beraz, orain Patxi Altunak paratu duen edizioan; testua itzulpenik gabe, baina ohar aberatsez hornitua behe-aldean. Ez dut besterik hauetaz esango, astiro irakurri eta astiroago ausnartzekoak direnez gero. Testuaz, bai, eta testuaren letraz-letrazkoaz badago zerbait esan beharra.

Aspaldidanikako arazo eta eztabaida-gai da gure artean antzinako autoreak nola argitara genituzkeen erabakitzea. Grafia kontuaz ari naiz, batez ere, hor izaten baitira istiluak. Nori berea ematea litzateke, noski, onena, baina zirt-edo-zarteko jendea omen garenez ez ditugu erdi bidea ez bitarteko zubiak begi onez ikusten. Zaharra berri bihurtzea ez da, ordea, lan erraza izaten beti. Zenbaitetan, ederki xamar molda gaitzake, behar litekeen letra-aldatzeak (zilegi izan bekit adierazi nahi dudana horrela adieraztea, *itxuraldatu*, *tokialdatu* eta antzekoak onartuak daudenez gero) eragozpenik (eragozpen larririk, behinik-behin) ez dakarrelako. Leizarraga, esate baterako, erraza genuke aldaketa horretarako, baita, nekezago gertatzen badira ere, Axular eta XVII-XVIII. mendeetako lapurtarrak. Bestalde, zail amorratuak dira Tartas eta baita Oihenart bera ere. Alde honetako mende horietako autoreek ere badute bere orapiloa, *z* eta *tz*, *s* eta *ts*, eta gehienbat bereizten ez dituztelako. Eta gu hasten bagara bereizten, beldur izatekoa da ez ote dugun guk ebakitzen duguna ipiniko haiek, beren ebakeraren arabera, adierazi nahi zutenaren orde.

Altuna ez da luzaroan *Gordion*-en zalantzan egon. Ezpata eskuan harturik, berehala eman dio bakoitzari, zahar eta berrien usuarioari, zor zitzaiena. Bi testu dituzue, bada, hemen, aurrez-aurre, zaharra eta berritua. Eta azken honekin konforme ez dagoenak hor dauka bestea, Etxeparerena berarena, oker ustekoak bere eskuz alda ditzan.

Hori baita, nik uste, kritikaren ezaugarri nagusia. Nork bere iritzia ager dezake; ez, ordea, gogoak ematen diolako, horretarako dituen oinarriak ongi azaldu ondoan baizik. Eta horixe da Altunak hemen egin diguna: bereak eta besterenak, hango eta hemengo usteak, paperean garbi ezarri, bakoitzak izan ditzakeen habe eta harroinekin, eta gero zuzenen uste duena hauta.

Lan honekin, *facile princeps* agertu zaigu Altuna euskal filologian. Hor dugu eredua eta eredu horri, urrutitik bederen, jarrai gakizkion. Segur naiz, hoberik agertuko balitz datozen urteetan, bera ere biziki poztuko litzatekeela, ni ere poztuko naizen bezala. Hasiera ahul hark izan du segizio bortitzagorik.